

УДК 342.4(436)»1848/1849»

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.05.3.74>

РОЗВИТОК ЦЕНТРАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ТА СПРОБА ПЕРЕТВОРЕННЯ АВСТРІЇ НА КОНСТИТУЦІЙНУ МОНАРХІЮ ДУАЛІСТИЧНОГО ТИПУ В УМОВАХ РЕВОЛЮЦІЇ 1848-1849 РОКІВ

Грін О.О.,

старший викладач

кафедри адміністративного фінансового та інформаційного права

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ORCID: 0009-0004-2249-7895

Грін О.О. Розвиток центральних органів державної влади та спроба перетворення Австрії на конституційну монархію дуалістичного типу в умовах революції 1848-1849 років.

У статті досліджено розвиток центральних органів державної влади та спробу перетворення Австрії на конституційну монархію дуалістичного типу в умовах революції 1848-1849 років. Проаналізовано стан центральних державних органів влади Австрійської імперії напередодні вказаного періоду. Стверджується, що початком революції послужили події березня в Пожоні, де на угорських Національних зборах з широкою програмою ліберальних реформ виступив Л. Кошут. Стверджується, що віденська революція середини березня 1848 р., скликання парламенту, запровадження свободи преси, скасування цензури, ліквідація Надвірної канцелярії а також створення Кабінету Міністрів започаткували австрійський конституціоналізм. Глибоко проаналізовано Конституцію Піллерсдорфа, якою Австрія проголосувалась конституційною монархією. Констатовано, що цей прогресивний за змістом, але компромісний за суттю документ на момент розробки не влаштував жодну зі сторін революції. Показано прогресивну роль скликаного влітку 1848 р. у Відні рейхстагу у ліквідації панщини, феодальних повинностей, панського суду а також у висуненні проєкту реституції (відновлення) етнічної рівноправності народів Австрійської імперії. Проаналізовано вересневий (1848) проєкт Конституції, підготовлений першим виборним парламентом, який не було введено в дію. Показано значення рейхстагу, який 1.09.1848 р. затвердив закон про скасування феодальних повинностей. Стверджується, що він не став класичним парламентом, а скоріше був законодавчо – дорадчим органом імператора. Охарактеризовано елементи націоналізму та шовінізму в угорському національно – визвольному русі періоду революції. Проаналізовано особливості виборів на території сучасного Закарпаття до Національних зборів Угорщини та специфічну роль керівництва греко – католицької церкви у їх проведенні. Розкрито структуру нового Кабінету Міністрів князя Ф. Шварценберга та процес призначення нового імператора Франца Йосифа. Охарактеризовано роботу Конституційної комісії Кромєризького парламенту, яка подала новому імператору проєкт прогресивної ліберальної конституції. Проаналізовано урядовий законопроєкт, головним положенням якого було централізоване управління всією монархією. Констатовано, що 7.03.1849 р. установчий рейхстаг, який так і не завершив розгляду основних законів, було розпущено. Розкрито основні положення октройованої Конституції, яку 4.03.1849 р. юний Франц Йосиф подарував імперії. Стверджується, що ця конституція також не була прийнята. Констатовано, що після оприлюднення октройованої конституції з'явився цілий ряд реформаторських конституційних актів. Визначено, що конституційні напрацювання 1848 р. були скасовані імператорським указом від 31.12.1851 р., який отримав назву «патент Сільвестра». Констатовано, що цей документ започаткував десятиліття неабсолютизму. Запропоновано власні висновки з проаналізованого матеріалу.

Ключові слова: дуалізм, конституційна монархія, центральні органи, державна влада, абсолютизм, Австрійська імперія, децентралізація, національний рух, конституціоналізм, Установчі збори, Кромєризький рейхстаг, реституція, Франкфуртський парламент, Слов'янський з'їзд, австрославізм, Піллерсдорф, оброк, сервітут, конституційний рейхстаг, націоналізм, шовінізм, Національні збори, комітат, земельний сейм, ландтаг, крайстаг, конституційне адміністрування, октройована конституція.

Green O.O. The development of central government bodies and the attempt to transform Austria into a constitutional monarchy of the dualistic type in the conditions of the revolution of 1848-1849.

The article examines the development of central government bodies and the attempt to transform Austria into a constitutional monarchy of the dualistic type in the conditions of the revolution of 1848-

1849. The state of the central government bodies of the Austrian Empire on the eve of the specified period is analyzed. It is argued that the revolution was initiated by the events of March in Poznań, where L. Kossuth spoke at the Hungarian National Assembly with a broad program of liberal reforms. It is argued that the Viennese revolution of mid-March 1848, the convocation of parliament, the introduction of freedom of the press, the abolition of censorship, the liquidation of the Court Chancellery, and the creation of the Cabinet of Ministers initiated Austrian constitutionalism. The Pillarsdorf Constitution, by which Austria was proclaimed a constitutional monarchy, is deeply analyzed. It is stated that this progressive in content but compromising in essence document did not suit any of the parties to the revolution at the time of its development. The progressive role of the Reichstag convened in Vienna in the summer of 1848 in the elimination of serfdom, feudal obligations, the lord's court, as well as in the nomination of a project for the restitution (restoration) of ethnic equality of the peoples of the Austrian Empire is shown. The September (1848) draft Constitution, prepared by the first elected parliament, which was not put into effect, is analyzed. The significance of the Reichstag, which on September 1, 1848, approved the law on the abolition of feudal obligations, is shown. It is argued that it did not become a classical parliament, but rather was a legislative and advisory body of the emperor. The elements of nationalism and chauvinism in the Hungarian national liberation movement of the period of the revolution are characterized. The peculiarities of the elections in the territory of modern Transcarpathia to the National Assembly of Hungary and the specific role of the leadership of the Greek Catholic Church in their conduct are analyzed. The structure of the new Cabinet of Ministers of Prince F. Schwarzenberg and the process of appointing the new emperor Franz Joseph are revealed. The work of the Constitutional Commission of the Kroměříž Parliament, which submitted a draft of a progressive liberal constitution to the new emperor, is characterized. The government bill is analyzed, the main provision of which was the centralized management of the entire monarchy. It is stated that on March 7, 1849, the constituent Reichstag, which never completed the consideration of the basic laws, was dissolved. The main provisions of the imposed Constitution, which on March 4, 1849, the young Franz Joseph presented to the empire, are revealed. It is argued that this constitution was also not adopted. It is stated that after the promulgation of the imposed constitution, a number of reformist constitutional acts appeared. It is determined that the constitutional developments of 1848 were abolished by the imperial decree of 31.12. 1851, which was called the "Sylvester patent". It is stated that this document initiated a decade of neo-absolutism. Its own conclusions from the analyzed material are proposed.

Key words: dualism, constitutional monarchy, central bodies, state power, absolutism, Austrian Empire, decentralization, national movement, constitutionalism, Constituent Assembly, Kroměříž Reichstag, restitution, Frankfurt Parliament, Slavic Congress, Austro-Slavism, Pillarsdorf, rent, servitude, constitutional Reichstag, nationalism, chauvinism, National Assembly, committee, land parliament, landtag, kraistag, constitutional administration, imposed constitution.

Постановка проблеми. Під час революційних подій центральні органи влади стикаються з кризою легітимності та ефективності, що проявляється у втраті контролю, розколу еліт, відсутності координації дій, поширенні безладдя, а також необхідності швидкого прийняття рішень в умовах невизначеності та тиску з боку суспільства і різних політичних сил, що вимагає адаптації до нових реалій та пошуку шляхів відновлення та стабільності.

Досвід управління Австрійською імперією під час революційних подій 1848-1849 рр. може бути корисним для функціонування центральних органів державної влади України в умовах кризових ситуацій, викликаних сучасною війною. Необхідно врахувати як позитивні, так і негативні аспекти управління, такі як роздробленість адміністративного устрою та боротьбу за національні права, що призвели до революційних подій 1848-1849 років. Потрібно створювати єдину систему державного управління та уникати помилок, які були допущені в Австрійській імперії, що не мала адміністративної єдності в українському питанні.

Стан опрацювання проблеми. Проблематику розвитку центральних органів державної влади та спробу перетворення Австрії на конституційну монархію дуалістичного типу в умовах революції 1848-1849 років досліджували такі науковці як: Є. Бевзюк, І. Гранчак, В. Кульчицький, С. Кан, І. Коломієць, І. Мельнікова, М. Молнар, Х. Моряк-Протопопова, М. Никифорак, Р. Петрів, Е. Прістер, М. Рейді, І. Терлюк, А. Тейлор, Б. Тищик, І. Трайнін, С. Федака, В. Худанич, Е. Цюлнер, В. Шандор та ін.

Визнаючи цінність наукових праць, змушені констатувати, що існує незавершеність наукових розробок вказаної проблематики в історико-правовій науці.

Метою статті є аналіз діяльності центральних органів державної влади Австрійської імперії та процесу її перетворення на конституційну монархію дуалістичного типу в умовах революції 1848-1849 років.

Виклад основного матеріалу. Кінець XVIII – поч. XIX ст. стали перехідним періодом, коли Австрійська імперія з держави конгломерату країв, об'єднаних лише персональною унією, перетворювалась на централізовану державу, що управлялася вибудованою ієрархією влади та мала єдине законодавче поле. Станом на 1848 р. усю центральну владу було зосереджено в десяти надвірних радах, з яких три відповідали за управління австрійськими землями [1, с. 50]. Крім того, існувало безліч окремих дирекцій, палат, міністерств, комісій, депутатів управління, які здійснювали керівництво в окремих галузях (фінанси, військо, торгівля, санітарія, банки тощо). Зазначені органи часто реорганізовували, об'єднували, ліквідовували, створюючи нові [2, с. 46]. К. Сейгнобос так охарактеризував центральний уряд Австрійської монархії в часи абсолютизму (1804–1848): «Уряд... був мішаниною міністрів, начальників відділів і головних рад, типу збірних міністрів, деякі з яких відповідали за певні провінції, а інші володіли повноваженнями в межах цілої імперії» [2, с. 46]. За його словами «усі ті органи взаємно собі перешкоджали, вони були при звичаєні до вирішення справ в урочистій формі і після деякої писанини вирішували справи з повільністю, що стала загальновідомою... Уряд не маючи потреби ані складати рахунки, ані прислухатись до громадської думки, діяв таємно і арбітражно. Ніхто не мав чіткого уявлення про бюджет» [2, с. 46–47]. Також діяв характерний для абсолютної монархії припис – усі справи, які не могли розв'язати на підставі чинного законодавства інші органи, вирішував особисто імператор [3, с. 536].

Творцем політичної системи австрійського абсолютизму був Клемент фон Меттерніх (1773–1859), яка без його допомоги, на думку більшості істориків, не змогла б проіснувати до 1918 року. Так звана «система Меттерніха» була спрямована на боротьбу з революційним, ліберальним і національно-визвольним рухом у всіх країнах; К. Меттерніх був ініціатором політики поліцейських репресій в Австрії і державах Німеччини. Канцлер робив ставку на міжнародні тертя між поневоленими народами, які з кожним роком посилювалися [4]. У 1848 р. на перший план політичної боротьби в Австрійській імперії почала виходити доктрина прав людини. «Австрійська ідея» перетворилася на таку саму доктрину, як і інші, а династія вижила завдяки не своїй силі, а маневруванню поміж конкуруючими націями і класами [5, с. 56]. Одним з найважливіших чинників, які створили передумови для революції поряд з перерахованими вище було те, що Австрійська імперія формувалась на протязі довгого часу як неоднорідна багатонаціональна держава. Про це зазначали вітчизняні дослідники [6, с. 80].

1.03.1848 р. до Пожоні (Братислави), де засідали угорські Національні збори, прийшла звістка про революцію в Парижі. 3.03.1848 р. на зборах з палкою промовою виступив Л. Кошут, який вимагав негайного здійснення широкої програми ліберальних реформ. Австрійська влада не наважувалася перешкоджати революційним процесам в Угорщині. Частину угорських вимог було задоволено негайно шляхом призначення запропонованих угорських міністрів на чолі з прем'єр-міністром Л. Баттяні а також згодою на щорічне скликання сейму у Пешті. Угорщину було проголошено республікою. Австрійського імператора усунули від влади. В Угорщині розпочалась революція і війна за звільнення з-під влади Австрії. «Березневі закони», які витворили модерну Угорщину, стосувалися трьох сфер: конституційної, ліберальної і національної. Передусім, вони прагнули зберегти дрібну шляхту – ця найглибше прихована мета була втілена найуспішніше [5, с. 58]. 11.04.1848 р. Фердинанд I затвердив реформи угорської революції. Країна перетворилась на конституційну монархію. Імператор зберіг за собою право оголошення війни та укладання миру, а також призначення найвищих посадових осіб Угорського королівства, але фактична влада перейшла до рук національного уряду, підзвітного парламенту. Однак, Фердинанд не пішов на поступки угорцям у питаннях міжнародних відносин, фінансової політики та оборони. В реформах державних зборів і декретах уряду не було вирішене і національне питання.

Віденська революція 13.03.1848 р. розпочалася як дворцевий переворот, але незабаром вона засвідчила необачність втягування мас до придворних інтриг [5, с. 60]. Однією з виконаних вимог була відставка уряду Меттерніха. Разом зі своїм політичним союзником, дядьком Фердинанда ерцгерцогом Людвігом, який тепер став на бік невістки імператора ерцгерцогині Софії, Меттерніх неохоче поступився [7, с. 306], а імператор Фердинанд пообіцяв громадянам країни конституцію та громадянські права. Про скликання парламенту було оголошено ще 15.03.1848 року. Також було проголошено свободу преси і скасування цензури, ліквідовано об'єднану Надвірну канцелярію (замість неї створили окремі міністерства: внутрішніх справ, торгівлі, землеробства, фінансів, віровизнань і освіти). Президія Кабінету Міністрів була створена 17.03.1848 р. на підставі патенту від січня того ж року [8]. У новостворених міністерствах прийняли одноосібний порядок вирішення справ, на відміну від колегіального, що діяв до того часу [2, с. 48].

Вказані події почали започатковувати австрійський конституціоналізм. Правляча верхівка Австрійської імперії гарячково шукаючи вихід із кризового становища, проголосила 25.04.1848 р. парламентську конституцію для всієї імперії у вигляді Конституційної грамоти Австрійського цісарства (Конституція Піллерсдорфа – за ім'ям тодішнього міністра внутрішніх справ Австрії) [9,

с. 304]. У ньому Австрійська монархія проголошувалась конституційною монархією. Разом з тим було загалом підтверджено єдність і неподільність імперії, без Угорщини й італійських територій. В державі створювався двопалатний парламент – рейхсрат, нижня палата якого повністю обиралася населенням, а верхня – частково призначалася імператором із принців Габсбурзької династії і частково обиралася родовою аристократією. Закони набирали юридичної сили після затвердження обома палатами та імператором. Він зберігав за собою всю повноту виконавчої влади й очолював військо. Зокрема пар. 4 цієї тимчасової конституції гарантував усім народам «конституційну непорушність їхньої народності і мови». Її окремий розділ було присвячено громадянським і політичним правам жителів держави. Визнавалась свобода віросповідання, совісті й особи, свобода мови і книгодрукування (при дотриманні певних цензурних вимог), свобода спілок. Кожен громадянин мав право бути власником землі, займатися будь-яким незабороненим законом видом заробітчанства чи підприємництва і досягати будь-яких чинів та гідностей [4]. А. Тейлор вважав, що ця конституція була «неквалітно написана за бельгійським зразком» [5, с. 61].

На думку дослідників, цей прогресивний за змістом, але компромісний за своєю суттю документ не влаштував ні повсталий народ, ні знать, що залишилася при владі. Народ вважав цю конституцію надто поміркованою, а знать – надто радикальною [2, с. 48]. Е. Прістер зазначала: якби конституцію 25 квітня було проголошено до початку революції, то народ її б «радісно вітав», але після того, як революція відбулася, її зміст видавався не надто добрим [10, с. 336]. Конституційна грамота викликала критику радикально налаштованих кіл, зокрема студентів та національної гвардії, на що влада відповіла наступом реакції. 11.05.1848 р. набрав юридичної сили закон, який позбавляв виборчих прав робітників і студентів та передбачав двоступеневі вибори у нижню палату. 14.05. було розпущено центральний комітет національної гвардії. 15.05., після чисельних маніфестацій, конституцію 25 квітня скасували й пообіцяли скликати Установчі збори, обрані на засадах загального виборчого права. 16.05. імператор Фердинанд заявив про відмову від конституційного проєкту Ф.К. Піллерсдорфа, а наступного дня імператорський двір переїхав з Відня до Іннсбрука. Ця подія підштовхнула поміркованих лібералів до радикальних вимог й 26.05.1848 р. віденська революція набула найбільшого успіху: виник Комітет громадської безпеки, частково з метою керувати революцією, але здебільшого – для виконання урядових функцій [5, с. 61].

На початку червня 1848 р. в країні було ухвалено новий виборчий закон, згідно з яким парламент мав бути однопалатним, а виборчі права надавалися більш широким верствам населення у т. ч. найманим працівникам, хоча й зберігалася двоступеневість виборів. Скликаний у Відні 22.07.1848 р. рейхстаг (згодом названий «Кромеризьким») з функціями загально австрійських установчих зборів проголосив ліквідацію панщини, феодалних повинностей (ліквідація панщини була безумовною, але панам відшкодовували матеріальні збитки частково селяни, а частково – держава), панського суду та ін. Аби перетворити імперію на союз націй з гарантією їхніх культурних, політичних і економічних прав, депутати висунули проєкт реституції (відновлення) етнічної рівноправності. Передбачався поділ країни на вісім регіонів: німецькі землі (Австрія з Судецькою областю); чеські землі (Богемія, Моравія, Австрійська Сілезія і вперше окремо Словаччина); Австрійська Польща (Галичина з Буковиною й «угорськими областями, населеними русинами»); італійські області (Венеція і Ломбардія); Словено – Іллірія; землі південних слов'ян (Хорватія, Славонія, Далмація і Воєводина); угорські області; румунські області [4]. Німецькі федералісти пропонували перетворити імперію на федерацію п'яти національних держав (включно з Чеською та Німецькою).

У вересні 1848 р. був підготовлений проєкт конституції, схвалений особливою парламентською комісією. Він передбачав децентралізацію владних повноважень, широкі автономні права національних земель держави, реорганізацію верхньої палати парламенту за федеративним зразком, а також рівність і загальне розширення прав і свобод громадян. Проєкт конституції не було введено в дію. Цей рейхстаг – перший виборний парламент Австрійської імперії 22.10.1848 р. переїхав до Кромержижа (Кремзіра). Згодом, 7.03. 1849 р. він був остаточно розпущений новим імператором Францом Йосифом після завершення віденського повстання, коли імператорська влада відновила абсолютистський режим.

Напередодні «Весни народів» чеське національне відродження виробило власну політичну програму. До 1845 р. виникло ліберальне керівництво національним рухом, до якого увійшли Ф. Рігер, Ф. Браунер, А.П. Троян та ін. Лідером руху став Ф. Палацький. Взагалі в чеському національному русі революційного періоду інтеграційна ідея панславізму розкрилася як суперечливе явище. Цю думку поділяли такі чеські національні ідеологи як Палацький, Гавлічек, Сабіна, Арнольд. Причиною критики, як не парадоксально, була сама діалектика розвитку ідеї панславізму, остання не гармонійно конкретизувалася у змісті національної чеської парадигми [11, с. 348]. На думку Є. Бевзюка, витоки інтеграційного панславізму варто було шукати в змісті принципу національної

ідентичності. Але в передреволюційний час і, особливо, під час революції 1848-1849 рр. інтеграційний панславизм перетворився на певну ідеологічну форму, в якій не знаходила свого підтвердження сама ідея самовизначення чеської етнічної спільноти [11, с. 348-349]. «Заперечуючи вузько прагматичний націоналізм, що був заснований на етнічній спільноті, – продовжує автор, – панславизм ставав однією з витончених наднаціональних теорій та ілюзій, подальший розвиток якої унеможлилював процес чеського етнічного ренесансу. Відповідно, чеські ідеологи не обирали слов'янську інтеграційну ідею у якості національної ідеології періоду революції 1848-1849 років» [11, с. 349]. Однією з найбільш вагомих причин такого підходу була етноісторична специфіка земель Чеської корони, а саме земельна особливість формування чеської нації, яка призвела до появи певної синтезованої слов'яно – німецької етнічності. Водночас, слід погодитися з думкою автора про те, що в означений період відбувався процес усвідомлення реальних етнотериторіальних рамок майбутньої нації [11, с. 353].

Посилення войовничих настроїв серед ідеологів пангерманізму спонукали чеських, словацьких, хорватських та інших слов'янських політиків до згуртування. 2.06.1848 р. у Празі розпочав роботу Слов'янський з'їзд (конгрес), який становив певну альтернативу Франкфуртському парламенту й розглядався як прообраз майбутнього слов'янського наддержавного союзу. Програма Слов'янського з'їзду зводилася до таких чотирьох питань: а) створення союзу слов'янських народів Австрії для захисту «конституційних прав і національної свободи» як від внутрішніх так і зовнішніх ворогів; б) ставлення слов'янських народів Австрії до неслов'янських народів в умовах революції та створення федеративних засад у державі; в) ставлення слов'ян Австрійської імперії до інших слов'янських народів. Передбачалося обговорити шляхи розширення зв'язків зокрема культурних між усіма слов'янськими народами; г) ставлення слов'янських народів Європи до неслав'янських народів: проблеми відносин між ними [12, с. 9-10]. На з'їзд прибуло 300 делегатів з різних слов'янських земель імперії. До порядку денного було внесено питання про підготовку «Маніфесту до народів Європи» і петиції до імператора про можливість створення союзу слов'ян.

«Маніфест до європейських народів» – єдиний ухвалений на з'їзді документ – являв собою компромісний варіант на основі декількох проєктів, підготовлених Ф. Палацьким. В ньому містилися гасла рівності націй («природного права народів на національну свободу»), проголошувався принцип соціальної рівності й засуджувалися станові привілеї. Поряд з цим у Маніфесті, й особливо у проєкті петиції імператору, який так і не було затверджено у зв'язку з передчасним завершенням з'їзду, проводилася ідея збереження Австрійської імперії у вигляді конституційного союзу рівноправних народів під скіпетром династії Габсбургів. Принцип побудови Австрійської імперії в документах з'їзду детально не розглядався. У зверненні звучала думка про те, що учасники з'їзду бажають рівності перед законом усіх без винятку рівних прав і обов'язків для кожного. Свобода рівність і братерство стало гаслом для всіх, які проживають у Австрійській державі. Слов'яни австрійської монархії простягають братню руку усім сусіднім народам, які хочуть визнати слов'ян рівноправними з іншими народами [13, с. 17-18].

Ставлення до Угорщини та угорської революції було одним з центральних питань порядку денного Слов'янського з'їзду. На противагу югославським делегатам і чеським лібералам, які виступали з позицій австрославизму, словацькі представники підняли питання про широку автономію Словаччини і Закарпаття, але в рамках угорської держави. На пропозицію представника львівської Головної Руської Ради І. Борискевича від імені русинів і словаків виголосив меморандум словацький діяч Й. Гурбан. Він вимагав визнання пештським урядом словаків і закарпатських русинів самостійними націями, забезпечення їх рівноправної участі в державних зборах Угорщини, скликання національних зборів, створення постійного словацько-русинського комітету як виконавчого органу по проведенню в життя рішень державних зборів, але з правом відхилення розпоряджень уряду, які б нехтували права та інтереси обох народів [14, с. 243]. Окрім цього вимоги містили наступне: « 3. щоби могли основувати народні школи, як елементарні так і реальні, городські, єпархіальні заведення, інститути для образования учителів... 4. на краєві кошти мають бути установлені катедри мови словацько-руської для Мадярів, а мадярської для Словаків і Русинів; 5. щоби всі народи на Угорщині були собі рівні а ніякий пануючий; 6. щоби зараз звільнено з в'язниць тих Словаків і Русинів, що боронили своїх народних прав та щоби на будуче не вільно було нікого в'язнити за оборону прав народа словацького, або руського, ані обжаловувати за підбурюванє, коли хто промовляв до свого народа; 7. щоби не зборонювано Словакам і Русинам засновувати і утримувати товариства підмоги розвитку національного життя і щоби Словаки і Русини мали ті самі права стоваришень, що і Мадяри» [15, с. 11]. Серед усього іншого на цьому конгресі уперше прозвучала вимога про відкриття університету в Унгварі (Ужгороді), але за її реалізацію довелося боротися ще майже сто років [16, с. 107].

22.07.1848 р. відбулося відкриття рейхстагу Австрії обраного за конституцією Піллерсдорфа, яка передавала йому частину повноважень. Перевагу на виборах здобули помірковані ліберали,

що прагнули закріпити завоювання революції й зупинити соціальні заворушення. На прохання депутатів до Відня повернувся імператор, який сформував помірковано-консервативний уряд барона Добльхофа. Серед 383 депутатів було 39 українців, які в парламенті поставили вимоги про поділ «Королівства Галичини та Лодомерії» на два краї: український і польський та безоплатне скасування кріпацтва в краї [4]. 1.09. 1848 р. рейхстаг затвердив закон про скасування феодальних повинностей, причому повинності, пов'язані з особистою залежністю селян та права юрисдикції поміщиків скасовувалися безповоротно. Решта повинностей (оброки, сервітути, панщина) скасовувалися за викуп, що виплачувався рівними долями селянами й державою. Скасування панщини стало найвищим досягненням революції [17]. Цей закон, опублікований тільки на початку вересня, дещо ослабив селянський рух в Австрії [18, с. 124]. Він остаточно ліквідував особисту залежність та феодальні повинності селянства. Перший австрійський конституційний рейхстаг, на нашу думку, не став класичним парламентом, а скоріше був законодавчо-дорадчим органом імператора. Пропрацювавши до 7.03.1849 р., він зрештою був розпущений в 1851 році.

Відомо, що із загального числа 37 млн населення Австрії 17 млн складали слов'янські народи [19, с. 243]. На той час Закарпаття входило до складу Угорщини під назвою «Угорська Русь», а поза її межами «Закарпатська Русь». Разом з іншими територіями Угорщини вона входила до складу Австрійської імперії, надзвичайно різноманітної за національним складом. У травні 1848 р. закарпатські русини не висунули власної збройної сили проти Відня а навпаки звернулися за допомогою до імператора. Угорська влада спочатку намагалася задобрювати русинів, обіцяючи відкриття кількох русинських шкіл. Водночас угорський сейм відхилив петицію русинів про автономію. Однією з причин такого рішення було переконання угорської еліти про те, що «русини – то гілка єдиного угорського народу православного віросповідання». Угорські революціонери 1848 р. не відмовилися від національної політики, яка раніше проводилася панівними класами.

Угорський національно-визвольний рух 1848-1849 рр. містив у собі елементи націоналізму та шовінізму. В кінці XVIII ст. угорці рішуче виступили проти германізаторської політики Відня і Угорщина вступила на шлях національного відродження. Угорська еліта висунула програму створення єдиної «національної угорської держави». Здійснення цієї програми вона вбачала у встановленні свого повного політичного та економічного контролю над всіма народами, які проживали в Угорщині. Така національна активізація угорців тягла за собою посилення національного гніту над «неугорськими» народностями Угорщини. «Під короною Св. Стефана можуть жити тільки угорці», – писали угорські шовіністи. «Ті, хто не знає угорської мови, або вивчать її або помруть з голоду», – гучномовно заявив ще в 1790 р. Ф. Казінці. «В Угорщині існує тільки одна нація – угорська» [19, с. 269]. Такі погляди були широко розповсюджені в угорській літературі, публіцистиці, науці та політиці I пол. XIX ст. В 1830, 1836, 1840 та 1844 рр. угорський сейм прийняв закони, які створювали в угорському законодавстві «юридичні основи» агресивної політики угорців щодо неугорських народів, які проживали в Угорщині [20, с. 97].

У травні 1848 р. в Пряшеві відбулися збори русинів Угорщини, які висунули вимогу створити окремий верховно-угорський руський округ у складі Угорщини з власними школами, адміністрацією та рівноправним вживанням руської мови. Угорський уряд проігнорував цю резолюцію, тоді русини почали співпрацювати зі словаками, румунами та хорватами, які теж повстали проти Будапешта. На великих політичних зборах в Пешті Кошут неоднозначно заявив що: «Не будьмо католиками, ані християнами, ані жидами, будьмо тільки мадярами» [21, с. 120]. Тому стає зрозумілим, що народи, які входили до складу Угорщини, повстання не підтримали. В 1848 р. делегація сербів просила від нього обмежену адміністративну автономію, його відповідь була: «Нехай рішає між нами шабля» [21, с. 120]. Того ж року Словацька Народна Рада видала окрему «Відозву» до карпатських русинів, в якій закликала їх до подальшої боротьби, пишучи: «Браття Русини: сусідство наше з вами, покровність народня, зв'язують нас з людом вашим, нещастя спільні, побуждають нас словаків звернутися до вас статочних і жвавих Русинів». Відозва закінчується словами: «Злучіться з нами і покажіть світу, же єсть ще в Татрах руський люд руського серця, руська горяча кров, руська любов до вибраного народу руського» [22, с. 229-230].

Весною 1848 р. в Угорщині почалась підготовка до виборів у Національні збори на основі нового виборчого закону. Цей закон разом з дворянством надавав виборчі права тільки найбільш заможним прошаркам міста і села; обов'язковою умовою для кандидата було знання угорської мови. Виборам депутатів у Національні збори передувало обрання народних представників. Органами адміністрації були складені списки виборців, до яких було включено дворян, землевласників, які володіли нерухомістю на суму не менш як 300 форінтів, торговців, власників підприємств, цехових ремісників та осіб, річний дохід яких складав не менше 100 форінтів, священників, сільських нотарів та вчителів [19, с. 257]. На Закарпатті під час виборів важливим помічником угорського уряду була греко-католицька церква. Уряд Кошута через єпископа Поповича та міське і сільське

духовенство впливав на селян, міщан та дрібних торговців у потрібному для себе напрямку. З Будапештського міністерства культу мукачівській єпархії надсилалися інструкції про те, якою повинна бути її роль під час виборів до Національних зборів. Отримавши таку інструкцію, єпископський намісник І. Чургович звернувся до закарпатського духовенства з циркуляром, в якому зобов'язав його прикласти зусилля для того, щоб в Національні збори було обрано депутатів, діяльність яких була б «корисною всій батьківщині». У цьому циркулярі Чургович запропонував духовенству слідкувати за підготовкою до виборів, контролювати складені списки виборців, висувати «достойних» кандидатів, турбуватися про підтримку порядку під час виборів, бо «хто викликає хвилювання та неспокій, той вбиває молоду свободу» [19, с. 257]. З 378 депутатів Національних зборів 16 представляли ті північні комітати, до яких входила територія Закарпаття (Ужгород – 4, Берег – 4, Угоча – 2, Мараморш – 6) [19, с. 258]. Обрані депутати представляли головним чином угорське дворянство, яке мало на Закарпатті великі земельні володіння.

Після придушення за допомогою російських військ угорського та австрійських військ генерала Віндішгреца – віденського повстань, наприкінці жовтня 1848 р. імператорську родину було евакуйовано до Оломоуца, а імперський парламент – до замку Кромержиж в Моравії. Його головним завданням на новому місці було продовження підготовки конституції. В її розробці активну участь брала група чеських лібералів під проводом Ф. Палацького. 21.11. 1848 р. було сформовано Кабінет міністрів на чолі з князем Ф. Шварценбергом, до складу якого увійшли консерватори і представники великої аристократії. 2 грудня 1848 р. в залі для аудієній архієпископського палацу в м. Оломоуц відбулася «безпрецедентна подія в історії Габсбургів» [7, с. 318]. Спочатку імператор Фердинанд формально з великою милістю зрікся престолу. Потім наступний у черзі на престол, його брат Франц Карл, відмовився від своїх прав. ...Таким чином, мантия перейшла, буквально, до сина Франца Карла, вісімнадцятирічного Франца Йосифа [7, с. 318].

Новий імператор з початку свого правління намагався відновити одноосібне монархічне правління. У своєму маніфесті він заявив: «Наш обов'язок та наше бажання – покласти край зловживанням і закінчити з революцією» [23, с. 177]. Молодий Франц Йосиф ухвалив деякі компромісні рішення. Зокрема проголосив маніфест, у якому визнав рівність усіх народів та їхніх прав на участь у формуванні законодавства країни. Імператор не ігнорував наявності народних рухів у своїй державі. Конституційна комісія парламенту, який продовжував працювати в Кромержижі, подала імператору проєкт прогресивної ліберальної конституції. На її засіданнях серйозно обговорювалися проблеми централізму та федералізму і відбувався пошук шляхів політичного облаштування Австрії (без Угорщини), щоб задовольнити всі національні меншини монархії. Питання ставилося так: зберегти в історичних межах землі австрійської корони чи провести кордони по землях народів, межі заселення яких важко, а часом і зовсім неможливо було визначити. Розглянувши проєкти богемського німця Л. фон Ленера та чеха Ф. Палацького, рейхстаг погодився врешті прийняти проєкт сілезького німця К. Маєра, який акцентуючи на збереженні історично усталених меж земель, передбачав їх внутрішній поділ на національні повіти [24, с. 387]. Поряд із земельними сеймами, ландтагами, мали існувати такі представницькі органи як повітові зібрання крайстаги. Що стосувалося конституційного адміністрування, то зберігався принцип демократії, за яким цісар мав лише право вето на рішення рейстагу, а також установлювалась відповідальність міністерства перед рейхстагом [24, с. 387].

Уряд розробив свій законопроєкт головним положенням якого було централізоване управління усією монархією. Він містив пункт, за яким монарх мав абсолютне право вето, а уряд – право на прийняття надзвичайних законів (пар. 14), що у відповідних випадках становило загрозу розпуску двопалатного парламенту. Коли депутатам стало відомо про плани уряду розпустити рейхстаг, вони одразу погодилися прийняти до розгляду урядовий законопроєкт. Він був вигідний владі і гірший ніж конституція Пілерсдорфа, яка передбачала перетворення Австрії на конституційну монархію дуалістичного типу [6, с. 52]. Незважаючи на це 7.03. 1849 р. установчий рейхстаг, який так і не завершив розгляду основних законів було розпущено.

Ще 4.03.1849 р. юний цісар Франц Йосиф «подарував» імперії нову т.зв. «октройовану» конституцію. Вона складалася з двох частин: цісарського патенту про конституцію для Австрії і патенту про політичні права, гарантовані конституційним устроєм держави [25, с. 272]. Тодішня австрійська правова наука оцінювала цю конституцію як «наскрізь пронизану духом ліберальності» [25, с. 272-273]. По суті ж, вона створювала централізовану державу, в якій вся повнота влади зосереджувалась в руках цісаря і його уряду, обмежуючи на їх користь права громадян і повноваження парламенту [25, с. 108]. Стаття 77 цієї конституції містила обіцянку, що всі 14 коронних земель одержать свої крайові конституції та представницькі установи. Усі нації урівнювалися в загальному підпорядкуванні центральній владі. Створювався двопалатний парламент, в якому нижня палата обиралася населенням, а верхня потрапляла під контроль великих землевласників. Передбачала-

ся парламентська відповідальність міністрів. Проголошувалося скасування кріпацтва, свобода віросповідання та інші громадянські й політичні права. Фактично ж і ця конституція залишилася хіба на папері; рейхстаг з її приводу так ніколи й не скликали. І лише рейхстаг, наділений дорадчою функцією, який засідав за зачиненими дверима одержав право на існування [24, с. 387]. На думку Е. Цольнера, іронія долі вбачається у тому, що вперше і востаннє подана представниками народів у Кромеризькому проєкті виражена форма мирного співіснування народів, – принаймні народів західної частини Габсбургської монархії, жертв шварценберзького автократичного принципу – зосталася формою без змісту [24, с. 387].

Після оприлюднення октройованої конституції з'явився цілий ряд реформаторських конституційних актів: патент від 4.03.1849 р. про запровадження загальноімперського вісника законів та урядових постанов і земельних вісників законів; закон про пресу від 13.03.1849 р.; тимчасовий закон про громади від 17.03.1849 р. (із заголовними словами: «основою вільної держави є вільна громада»); закон про об'єднання і зібрання від 17.03.1849 р.; постанови про основні риси нового судоустрою та нових адміністративних органів від 14 і 26 червня 1849 р.; тимчасовий адвокатський порядок від 16.08.1849 р. та ін. [26, с. 273].

Урядовий проєкт австрійської конституції ліквідував передумови дуалістичної державності та широкого самоврядування окремих частин імперії. Імператор у своєму декреті від 17 жовтня 1849 р. заявив, що «...давня угорська конституція втратила чинність через власне факт революції» [2, с. 51]. Усю автономію Угорщини було ліквідовано, як і митний кордон, що існував всередині країни. Та навіть попри те, що основою нової конституції слугував принцип збереження абсолютної монархії, в ній закріплено низку прогресивних положень про рівноправність народів імперії та рівність окремих жителів держави перед законом, відділення суду від адміністрації, запровадження суду присяжних [2, с. 52]. Проєкт нової конституції оприлюднили 4.03.1849 р., проте в дію вона так і не вступила. Конституційні напрацювання 1849 р. були скасовані імператорським указом від 10.01.1852 р., поміченим 31.12.1851 р. (Sylvesterpatent – «патент Сільвестра»). У ньому, зокрема, йшлося: «Оскільки підсумки ...нарад (в уряді і державній раді – О.Г.) показали, що означені конституційні акти не відповідають у своїх основних відношеннях австрійській імперії, і нездійсними в сукупності поміщених в них постанов, то ми...бачимо себе вимушеними цим оголосити немаючим сили і законної дії... конституційний акт від 4 березня 1849 р. [26, с. 273-274].

В одному з наступних указів були скасовані й основні права, даровані октройованою конституцією землям. Угорщина втратила не тільки Хорватію з портом Фіуме (Рієка), але й Трансильванію та «Сербську Воєводину». Решту угорської території поділили на п'ять округів, якими керували королівські комісари за допомогою військ і жандармерії. Цей переворот був завершений після смерті князя Шварценберга у квітні 1852 р., коли Франц Йосиф оголосив, що відтепер він буде діяти як прем'єр-міністр. Патент Сільвестра започаткував десятиліття неоабсолютизму або неоцезаризму, коли Франц Йосиф правив як диктатор [7, с. 322]. На той час ця форма правління була відома як бюрократичний абсолютизм, оскільки імператор нав'язував свою волю за допомогою адміністративного апарату. Але бюрократи також мали власний політичний порядок денний, який полягав у підтримці програми реформ Йосифа II з його вірою в мудрість державного управління та в соціальний і економічний прогрес, спрямований згори. У них навіть була своя назва: «партія Просвітництва» [7, с. 322].

Висновки. Важливі події, що вплинули на стан державних інституцій Австрії, відбувались у ході революції 1848-1849 років. Позитивним аспектом революції був подальший розвиток громадянського суспільства, а саме запровадження свободи друку та створення національних гвардій, що свідчило про певний розвиток правового устрою. У квітні 1848 р. було опубліковано проєкт конституції Піллерсдорфа. Вказані події започаткували австрійський конституціоналізм. Конституція Піллерсдорфа гарантувала усім народам «конституційну непорушність їхньої народності та мови». Її окремих розділ було присвячено громадянським і політичним правам жителів держави. Це був прогресивний за змістом, але компромісний за своєю суттю документ.

У березні 1849 р. імператор Франц Йосиф «подарував» імперії «октройовану» конституцію, яка по суті створювала централізовану державу, в якій вся повнота влади зосереджувалась в руках цісаря і його уряду, обмежуючи на їх користь права громадян і повноваження парламенту. Усі нації урівнювалися в загальному підпорядкуванні центральній владі. Створювався двопалатний парламент. Передбачалася парламентська відповідальність міністрів. Фактично ж і ця конституція залишилась на папері. І лише рейхстаг, наділений дорадчою функцією, який засідав за зачиненими дверима одержав право на існування.

Після оприлюднення октройованої конституції з'явився цілий ряд реформаторських актів про пресу, громади, об'єднання та зібрання, судоустрій та ін. Урядовий проєкт конституції ліквідував передумови дуалістичної державності та широкого самоврядування окремих частин імперії. Та

навіть попри це в ній було закріплено рівноправність народів імперії та рівність окремих жителів держави перед законом, відділення суду від адміністрації, запровадження суду присяжних. Конституційні напрацювання 1849 р. були скасовані імператорським указом кінця 1851 р. під назвою «патент Сільвестра». В одному з наступних указів були скасовані й основні права, даровані октройованою конституцією землям. У квітні 1852 р. Франц Йосиф оголосив, що відтепер він буде діяти як прем'єр-міністр. Патент Сільвестра започаткував десятиліття неоабсолютизму або неоцезаризму, коли Франц Йосиф правив як диктатор. На той час ця форма правління була відома як бюрократичний абсолютизм, оскільки імператор нав'язував свою волю за допомогою адміністративного апарату.

Незважаючи на конституційні наміри революція не призвела до повної ліквідації абсолютизму. Спроба перетворення Австрії на дуалістичну конституційну монархію під час революції 1848-1849 рр. була частково успішною завдяки скасуванню панщини, зародженню конституціоналізму та закладенню основ громадянського суспільства, але залишалась неповною через придушення революції, відсутність реального народовладдя, незабезпечення більшості селян землею, що призвело до їхньої залежності від землевласників та подальше збереження влади монарха, яке призвело до створення двоєдиної (дуалістичної) держави Австро - Угорщини лише у 1867 році.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Трайнин И.П. Национальные противоречия в Австро-Венгрии и ее распад: монография. М., 1947. 308 с.
2. Моряк – Протопопова Х.М. Галицьке намісництво: створення, структура і реальність. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2013. 262 с.
3. Нариси історії державної служби в Україні [ред. кол.: С.В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]. К., 2009. 536 с.
4. URL: uk.wikipedia.org.
5. Тейлор А.Дж. П. Габсбурзька монархія 1809 – 1918. Історія Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Львів, 2002. 268 с.
6. Тищик Б.Й. Історія держави і права Австрії та Австро-Угорщини (X ст. – 1918 р.): Навч. посіб. Львів, 2012. 80 с.
7. Рейді М. Габсбурги. Злет і занепад володарів світу / пер. з англ. О. Кулаков. К., 2025. 448 с.
8. Петрів Р. Центральні і місцеві органи державної влади і управління Австрії та Східної Галичини. <http://trule.primordial.org.ua>.
9. Терлюк І.Я. Історія держави і права України: Навчальний посібник. К., 2011. 944 с.
10. Пристер Е. Краткая история Австрии. [Ред. М.А. Полтавский]. М., 1952. 509 с.
11. Бевзюк Є.В. Формування національної ідентичності західних слов'ян: монографія. Ужгород, 2017. 596 с.
12. Гранчак І. Слов'янський з'їзд в Празі 1848 р. та його роль в розвитку міжслов'янських зв'язків. Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX–XX ст. Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. Ужгород, 1999. 243 с.
13. Худанич В. Програмні документи Слов'янського з'їзду в Празі в 1848 році. Ідеї слов'янської єдності та суспільна думка на Закарпатті в XIX–XX ст. Доповіді наукового семінару, присвяченого 150-річчю Слов'янського з'їзду в Празі. Ужгород, 1999. 243 с.
14. Нариси історії Закарпаття. Том 1 (з найдавніших часів до 1918 року) [ред. кол.: І. Гранчак (кер. авт. кол.) та ін.]. Ужгород 1993. 436 с.
15. Александер Духнович і Галичина. Студія дра Кирила Студинського проф. унів. у Львові. Відбитка із «Наукового Зборника» Товариства «Просвіта» в Ужгороді за рік 1924. Ужгород, 1924. 76 с.
16. Федака С. Історія України: Серія 3. Модерна історія: Том 10: Імперська доба 1764-1914. Ужгород, 2022. 232 с.
17. Франко І.Я. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині. Зібрання творів: у 50 т. Том 47. К., 1986.
18. Коломиец И. Г. Очерки по истории Закарпатья. Часть вторая. Социально-экономические отношения, национально-политическое и культурное движение в Закарпатье в XIX веке. Томск, 1959. 245 с.
19. Мельникова И.М. Закарпатская Украина в революции 1848 года. Ученые записки института славяноведения. Том 1. М. – Л., 1949. С. 241–292.
20. Holak J. Politicke snahy slovenske v r. 1848-1849. «Carpatica», Praha, 1936.
21. Шандор В. Закарпаття: історично-правний нарис від IX ст. до 1920. Нью Йорк, 1992. 292 с.
22. Молнар М. Словаки й українці. Пряшів, 1965.

23. Кан С. Б. Революция 1848 года в Австрии и Германии. М., 1948. 232 с.
24. Цюльнер Е. Історія Австрії. Львів, 2001. 712 с.
25. Кульчицький В.С. Австрійська конституція 1849 року і крайова конституція для Галичини 1850 року. *Вісник Львівського державного університету ім. І. Франка*. Серія юридична. Вип. 1. Львів, 1965.
26. Никифорак М.В. Буковина в державно – правовій системі Австрії (1774–1918 рр.). Чернівці, 2004. 384 с.